

Leon De Canne (1928-1996), “een waarlijk goede mens” en zijn boekhandel *Multatuli*¹

“Vijfentwintig jaar geleden heb ik in Lokeren gesproken over *Multatuli* en ook toen zat er een fan in de zaal. Dit keer niet van mij, maar van *Multatuli*². Zijn naam is Freddy Nelis en hij heeft mij in geuren en kleuren het verhaal verteld van de Lokerse Boekhandel-Bibliotheek *Multatuli*”³. (...) “Het is spijtig dat *Multatuliaan Julius Pée (1871-1951)*, die pas in 1931 op de Lokerse wijk Staakte kwam wonen en er in 1951 overleed, dat allemaal niet heeft meegemaakt. Een boekhandel met de naam van zijn held in zijn stad zou hem veel plezier hebben gedaan”⁴. Zo schreef germanist en *Multatuli*specialist Philip Vermoortel, emeritus hoogleraar Nederlandse taal en literatuur van de Campus Brussel van de KU Leuven, in 2019 in het huldeboek voor Mark Derez, die als historicus jarenlang was verbonden aan het Leuvense universiteitsarchief⁵. Deze bijdrage in dit liber amicorum inspireerde mij om op zoek te gaan naar getuigenissen over deze Lokerse boekhandel en de uitbater ervan, Leon De Canne. Voordien had ik over hem alleen af en toe zijdelings horen spreken, onder meer door zijn jongere broer Guido, voormalig marktkramer en een tijdlang liberaal gemeenteraadslid en voorzitter van de stedelijke marktcommissie in Lokeren⁶.

De Lokerse boekhandel *Multatuli* was een initiatief van de op 18 december 1928 in Lokeren geboren Leon De Canne, levenslang een overtuigde communist. Leon was de zoon van een opkoper van konijnenvellen en kippen, die hij verkocht op diverse weekmarkten. Het liberaal georiënteerde gezin met vijf kinderen woonde eerst in de Kazernestraat en later op de wijk Heirbrug. Guido, 17 jaar jonger dan Leon, herinnert zich het werk van hun vader als volgt: “Vader fietste door weer en wind. Naar Wachtebeke, Moerbeke en Waasmunster: hij vrat een pak kilometers. Overal reed hij naartoe. Zelfs al sneeuwde het en lagen de wegen spekglad. Hij ging dan bij jagers om wild te kopen en reed terug met een zwaarbeladen fiets. Mijn vader was een beer van een vent. Als ik zijn fiets vasthield, viel ik letterlijk omver”⁷. Over zijn broer Leon vertelt hij het volgende: “Mijn broer Leon was het buitenbeentje van de familie. Een communist. Je kan je wel voorstellen dat we nogal geanimeerde discussies hadden. Hij communist en ik liberaal. Toch waren we ook twee handen op één buik, zelfs met ons leeftijdsverschil van 17 jaar. We leken erg op elkaar, ook qua uiterlijk”⁸. In een ruimte

1 Zo werd Leon De Canne getypeerd door historicus Hilaire Liebaut. “Ik neem aan dat hij vandaag prijkt op het middenpaneel van het Lam Gods”, zo voegde de Lokerse oud-burgemeester er met humoristische waardering nog aan toe.

2 *Multatuli* was het pseudoniem van de Nederlandse auteur Eduard Douwes-Dekker (1820-1887), onder meer bekend van de nog altijd heel leesbare literaire klassieker *Max Havelaar of de koffieveilingen der Nederlandse Handelsmaatschappij* (1860), waarin hij zich bijzonder kritisch toonde betreffende het overheidsbeleid in de toenmalige Nederlandse kolonie Indonesië.

3 Marktkramer Freddy Nelis (1943-2021), een bekende figuur in Lokeren, publiceerde in *De Souvereinen* diverse stukjes met (jeugd)herinneringen en een boekje over de legendarische Lokerse cafébaas Alfons De Page (1934-1991), alias De Fonne, met als titel *De Fonne, rebel in stijf-deftig Lokeren* (Lokeren, 2014).

4 Zie over de vrijzinnige flamingant Julius Pée, “de wijze man van Staakte” en dé levenslange propagandist van *Multatuli* in Vlaanderen, vooral: Philip VERMOORTELT, *Max Lebakman: kampioen van Nederlands eerste schrijver. Julius Pée en Multatuli*, in Nico VAN CAMPENHOUT (red.), *Een man zijn vrouw en hun twee zonen. Een collectieve biografie van de familie Pée*, Gent, 2012, blz. 1-168. Het archief van de familie Pée wordt bewaard in het Stadsarchief van Lokeren: Nico VAN CAMPENHOUT, *Het archief van de familie Pée in het Stadsarchief van Lokeren*, in *Mededelingenblad van de Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis*, 2014, nr. 1, blz. 27-28.

5 Philip VERMOORTELT, *Boekhandel-bibliotheek Multatuli*, in *Ex abundantia cordis. Vriendenboek Mark Derez*, Leuven, 2019, blz. 150-151.

6 Lieselotte COWIE en Kris DE BEULE, *Marktkramer in hart en nieren. Een boekje over Guido De Canne en zijn grote passie: de Lokerse markt*, Lokeren, 2017.

7 COWIE en DE BEULE, blz. 7.

8 Ibidem, blz. 8.

boven boekhandel Multatuli mochten Guido en zijn liberale jeugdvrienden van de Lokerse Pum Pum Club in de vroege jaren 1960 samenkomen. Lokeraar Gerard Soetens stelde het aldus: “*Alles bij elkaar, Leon was voor mij een overtuigde partijsoldaat met een groot sociaal engagement. Overtuigd van zijn groot gelijk*”. Volgens de voormalige atheneumleraar “*kon hij de kathaar geweest zijn die vrijwillig de vlammenzee van de kerkelijke vervolging instapte*”⁹. Leon De Canne was een ‘gestaalde communist’, zoals men trouwe partijleden destijds omschreef, maar tegelijk een ingoede man.

Leon De Canne doorliep de lagere school en twee jaar middelbaar onderwijs in de Rijksmiddelbare Jongensschool aan de Groendreef, in de volksmond de “*école moyenne*” genoemd. Toen hij op zijn 14de niet meer schoolplichtig was, ging hij werken in de textielfabriek *La Lokeroise* in de Kapellestraat. De grote verschillen tussen rijk en arm waren zozeer in strijd met zijn diep gewortelde rechtvaardigheidsgevoel, dat hij tijdens of kort na de Tweede Wereldoorlog op 17- 18-jarige leeftijd koos voor het communisme. Allicht mede door het feit dat de Sovjetunie toen ook in West-Europa bij nogal wat mensen kortstondig krediet genoot door de grote bijdrage die het land had geleverd in de strijd tegen en het verslaan van het nazistische Duitsland en werd beschouwd als een alternatief voor de kapitalistische vrije markteconomie. Tussen 1944 en 1947 waren er ook in België een aantal regeringen met communistische ministers, een tijdelijke toegeving van de gevestigde machten om de naoorlogse explosie van volkswoede onder controle te houden en “*revolutionaire toestanden te vermijden*”¹⁰. Omdat zich heel snel een ideologische en machtspolitieke polarisatie en confrontatie ontwikkelde tussen de twee toenmalige grootmachten, de Verenigde Staten van Amerika en de Sovjetunie, sloeg het klimaat echter heel snel om en werden communisten in België en andere West-Europese landen argwanend bekeken en gemarginaliseerd.

Tijdens die naoorlogse jaren trok Leon De Canne geregeld naar Antwerpen om er Russisch te studeren, een taal die hij volkomen meester werd en vlot sprak en schreef. Hij leerde er ook zijn uit het Spaanse Valencia afkomstige echtgenote Josefa “Yaya” Martinez Coca (1931-2018) kennen. Samen hadden zij vijf kinderen, drie jongens en twee meisjes.

Josefa was in het Antwerpse terecht gekomen nadat zij als kind uit een linkse familie haar geboorteland was ontvlucht nadat de bloedige Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) de dictator generaal Francisco Franco (1892-1975) aan de macht had gebracht en het regime van de “*generalissimo*” politieke tegenstanders scherp vervolgde. In 1996, het jaar van zijn overlijden, publiceerde Leon De Canne onder de titel *De oorlog begon in Spanje* een boek over de Spaanse Burgeroorlog, waarin hij in de woorden van de inleider “*vanuit het gezichtspunt van de communistische militant terugkijkt op een belangrijke historische periode in de beweging, de strijd tegen het internationale fascisme, met het Spaanse drama als een belangrijke episode*” (blz. 147). *Oorlog in Spanje* biedt een chronologisch opgebouwd, niet tendentius en vlot leesbaar feitenrelaas van de gebeurtenissen in Spanje van destijds, die door historici worden beschouwd als een soort prelude tot de Tweede Wereldoorlog, die enkele jaren later volgde. Deze publicatie van Leon De Canne bevat ook een interview over de oorzaken, het verloop, de gevolgen en de historische betekenis van de Spaanse Burgeroorlog met de Brusselse historicus Alain Meynen. Het vraagsprek werd afgenomen

9 De katharen of albigenzen contesteerden in de 12de en de 13de eeuw vooral in Zuid-Frankrijk de toen alles overheersende katholieke kerk, die hen beschouwde als een “*sekte*”, fel bestreed en uiteindelijk totaal uitschakelde. De meeste katharen waren erg overtuigd van hun eigen grote gelijk, waarvoor zij alles wilden opofferen. Vandaar de beeldspraak van Gerard Soetens.

10 Marnix BEYEN, Judith POLLMANN en Henk TE VELDE, *De Lage Landen. Een geschiedenis voor vandaag*, Rekkem, 2021, blz. 181.

door Robert Crivit, die vele jaren woonachtig was in Lokeren en er in de jaren 1980 en 1990 ook de leidende figuur was van de plaatselijke communistische partij.

De Spaanse Burgeroorlog zorgt in Spanje tot vandaag voor controverse en is nog altijd een niet geheelde wonde die leidt tot politiekmaatschappelijke verdeeldheid. Leon en zijn echtgenote waren lid van de vereniging Ninos de la Guerra, die Spanjaarden groepeerde die tijdens of na de Spaanse Burgeroorlog (als kind) naar België waren gevlucht.

De echtgenote van Leon De Canne was tot 1964 de enige inwoner van Lokeren van Spaanse origine¹¹. Pas vanaf dat jaar vestigden zich eerst enkele tientallen en later een paar honderd Spanjaarden in de stad, vooral omwille van economische en minder om politieke, anti-franquistische redenen. Velen van hen waren afkomstig van de Canarische eilanden en vooral van het eiland La Palma. Zij waren in Lokeren werkzaam in de textiel- of de vellen verwerkende nijverheid. De meesten van hen keerden vanaf de jaren 1970 terug naar hun geboorteland¹².

In het midden van de jaren 1950 opende Leon De Canne boekhandel en krantenwinkel *Multatuli*, genoemd naar de gelijknamige 19de-eeuwse Nederlandse auteur en maatschappijkritische vrijdenker. De keuze voor precies deze naam was wat men vandaag een “statement” zou noemen, met de uitdrukkelijke bedoeling zich af te zetten tegen de gevestigde machten in een tijd dat communisten in België en heel West-Europa door de overheid en het overgrote merendeel van de bevolking werden beschouwd als “*de binnenlandse vijand*”, als “*een vijfde colonne*” of als “*het oog van Moskou*”. De zaak van Leon De Canne en zijn vrouw was aanvankelijk gevestigd in de Kapellestraat en later in een inmiddels ingrijpend verbouwd, als monument geklasseerd art nouveau pand op de hoek van het Vrijheidsplein en de Kapellestraat, een creatie van de Lokerse architect Julie Welvaert (1870-1949)¹³. Leon bezorgde met een “*gazettenronde*” ook dagbladen aan huis. In zijn winkel bracht hij een enorme collectie van zowel nieuwe als antiquarische boeken bijeen, die hij soms als propagandamateriaal gratis kreeg van vrienden uit het destijds communistische Oost-Europa. Leon was ook zelf een veellezer met een brede interesse en belangstelling.

Voormalig CVP-burgemeester en historicus Hilaire Liebaut kocht bij Leon De Canne aan het eind van de jaren 1950 en het begin van de jaren 1960, naast veel meer, zowel een meerdelige geschiedenis van de katholieke kerk als het vierdelige standaardwerk *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte 1870-1914* van Hendrik Elias (1902-1973). “*Gezien mijn financiële toestand als student én tijdens mijn legerdienst op afbetaling*”, zo liet hij ons weten. “*Zijn boekhandel had niveau*”, zo gaat Liebaut verder. “*Als hij bij mijn komst in de winkel thuis was, praatten we over boeken en ...de politiek*”, zo vervolgt hij. “*Leon was nochtans eerder een zwijgzaam type, tenminste zoals ik hem heb gekend. Ook op de enkele vergaderingen waar we samen aanwezig waren, zegde hij weinig of niets*”. Hilaire Liebaut herinnert zich met name een vergadering in het toenmalig café *Het Handelshuis* op de Markt (nu *De Postiljon*) in Lokeren “*tussen sociaal-vooruitstrevende groepen*”, met onder anderen zichzelf namens de Katholieke Werkliedenbonden (KWB), afgevaardigden van de Belgische Socialistische Partij (BSP) en onder meer Leon De Canne namens de communisten. Tot enige vorm van samenwerking leidde dat echter niet.

11 Marc DE GRYZE, *Aanpassingsproblemen bij immigranten van verschillende nationaliteiten. Een onderzoek in Lokeren*, Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Rijksuniversiteit Gent, 1968, blz. 29.

12 DE GRYZE, blz. 29, 55, 71 en 94-95 en Mario HOSTE en Nico VAN CAMPENOUT, “*De ‘gastarbeiders’ werden ‘migranten’ of, nog later, ‘allochtonen’, ook in Lokeren*”, in Nico VAN CAMPENOUT m.m.v. Carina DE COCK (red.), *Maatschappelijke ontwikkelingen in Lokeren, Eksaarde en Daknam 1944-2000*, Lokeren, 2000, blz. 215-223 (met name blz. 217-218).

13 Anthony DEMEY m.m.v. Nico VAN CAMPENHOUT, *Bouwen tijdens de Belle Epoque. Architectuur te Lokeren tussen 1890 en 1914*, Gent, 1992, blz. 34-35.

Ondertussen figureerde Leon De Canne in 1961 en 1965 als kandidaat op de lijst van de communistische partij voor het kanton Lokeren bij de parlements- en provincieraadsverkiezingen en op die voor de Lokerse gemeenteraadsverkiezingen van 1964. Telkens met een bijzonder bescheiden resultaat, in lijn met de erg lage electorale score en de beperkte achterban van de partij¹⁴. In Lokeren was onmiddellijk na de Bevrijding in september 1944 een afdeling opgericht van de Belgische communistische partij, die op 5 oktober van dat jaar een eerste publieke manifestatie organiseerde¹⁵.

Ook de socialistische erescheppen en voormalige voorzitter van de Stedelijke Erfgoedcommissie Marc De Gryze (1945-2021) was vanaf het midden van de jaren 1960 een geregelde bezoeker van boekhandel *Multatuli*. Als geëngageerd betrokkene bij “*Mei ‘68*”, vooral in Gent en Lokeren, kocht hij er diverse theoretische en maatschappijkritische werken van Karl Marx (1818-1883), Friedrich Engels (1820-1895) en Vladimir Lenin (1870-1924), zijn “*handboeken bij de studie van het marxisme*”, evenals de toenmalige linkse Nederlandse weekbladen *Vrij Nederland* en *De Nieuwe Linie* en het toenmalige Vlaamse communistische weekblad *De Rode Vaan*. Marc De Gryze getuigt dat hij in de boekhandel meestal werd bediend door de Spaanse echtgenote van Leon De Canne. “*Mijn persoonlijke contacten met Leon waren dus vooral tijdens vergaderingen en activiteiten. Leon bleef meestal niet voor de ‘nabespreking’*” op café, zo besluit hij. Liebaut en De Gryze ontmoetten Leon De Canne in 1965-1966 onder andere in het kader van het kortstondige en zo goed als doodgeboren initiatief van de Vlaamse Progressisten-Lokeren, die een “*hergroepering van de linkse krachten*” nastreefden¹⁶.

Marc De Roep, wiens ouderlijke woning zich in de Lokerse Hoogstraat bevond, kende Leon De Canne al uit zijn kindertijd. Hun buurman Marcel Raes (1929-1999) was de schoonbroer van De Canne. Leon De Canne colporteerde op zondagvoormiddag op de wijk Heirbrug en omgeving met het communistische partijblad *De Rode Vaan*, tot 1958 een dag- en daarna een weekblad. Marc De Roep herinnert zich boekhandel *Multatuli* als “*een openbaring, omwille van zijn toegankelijkheid*”. “*Ik ervaarde er voor het eerst het zalige gevoel om ongestoord te kunnen kuieren tussen al die schatten die boeken toen voor mij waren en nog zijn*”, zo verklaarde hij. Hij kocht bij Leon De Canne onder andere *Dodencel 2455*, dat de Amerikaan Caryl Chessmann (1921-1960) schreef toen hij wachtte op zijn executie en dat zijn “*overtuiging tegen de doodstraf definitief vorm gaf*”. Ook romans van de Vlaamse literator Filip De Pillecyn (1891-1962) schafte hij er zich aan, evenals een literair-historisch vademecum, waarin hij voor het eerst iets vernam over de Lokerse journalist en auteur Cyriel Vlaminck (1875-1959), die erin werd omschreven als “*de gemoedelijke schrijver van volksromans en -toneel*”.

De eerder genoemde Gerard Soetens, een vrijzinnige flamingant en groot liefhebber van beeldende kunst en literatuur, kocht in boekhandel *Multatuli* vanaf het midden van de jaren 1950 onder andere geregeld *De Rode Vaan*. “*Daar ontstonden onze bijna dagelijkse gesprekken, aanvankelijk over koetjes en kalfjes, later ook over politiek en over reizen naar Rusland en Tsjechoslowakije, wat destijds allerm minst evident was. Leon De Canne ontpopte*

14 Stadsarchief Lokeren (SAL), Modern Archief Lokeren (MAL), nrs. 259/9 en 259/10 (parlements- en provincieraadsverkiezingen) en nrs. 260/7 en 260/8 (gemeenteraadsverkiezingen).

15 Jeroen BUYSSE, *Communisme in Lokeren. Een micro-lokale studie van een internationaal fenomeen*, Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, 1998 en Nico VAN CAMPENHOUT, *Een kritische dissonant bij het bezoek van prinses Joséphine-Charlotte aan Lokeren in 1952*, in *De Souvereinen*, 2009, nr. 1, blz. 36-44.

16 Hilaire LIEBAUT, *Terugdenkend aan Rik Van de Voorde*, in Nico VAN CAMPENHOUT m.m.v. Peter VAN WICHELEN (red.), “*De Vlaamsgezinde rode apotheker*”. *Henri Van de Voorde (1910-1976)*, Lokeren, 2011, blz. 27-42 (met name blz. 33) en Marc DE GRYZE, *Student tussen Lokeren en Gent*, in Nico VAN CAMPENHOUT (red.), *The Sixties aan de Durme. Een boek voor, over en door Marc De Gryze & Co*, Lokeren, 2019, blz. 10-31 (met name blz. 23-24).

zich van bij de eerste gesprekken tot een zeer aimabel man, met een groot sociaal inzicht en hij verkondigde vrank en vrij zijn communistische maatschappijvisie. Toen ik hem vertelde dat ik op reisde wilde gaan naar Spanje, bood hij mij een gratis verblijf aan bij zijn schoonfamilie. Veel later wilde hij een reis voor mij regelen doorheen Rusland met de Transsiberische spoorweg. In beide gevallen kwam het er niet van, maar dat deed niets af aan onze goede verstandhouding. Spijtig, maar sans rancune, zegde Leon. Ik herinner mij ook een gesprek over het 20ste congres van de Russische communistische partij, waar partijleider Nikita Chroestjov (1894-1971) de misdaden van zijn voorganger Jozef Stalin (1879-1953) aan de kaak stelde. Ik stelde ietwat provocerend dat Stalin geen communist was, aangezien zijn bijdragen tot de ideologie onbestaande waren, maar een machtspoliticus, die door massale zuiveringen - hij liquideerde meer communisten dan Adolf Hitler (1889-1945)! - binnen en buiten de eigen gelederen het communisme had gecompromitteerd. Als doctrinaire communist antwoordde Leo De Canne daarop dat de Franse Revolutie ontspoord was door een gebrek (!) aan zuiveringen en het in stand houden van teveel structuren uit de prerevolutionaire tijd” ... “Zijn vrouw was dikwijls in het zwart gekleed en eerder gesloten”, zo besluit Soetens “en Leon was een zachte man en een voorbeeldige echtgenoot”.

Bij gebrek aan omzet en clientèle, die mede het gevolg waren van het feit dat sommigen het kopen bij een communist sterk afraadden, sloot boekhandel *Multatuli* omstreeks 1970 de deuren. Het gezin De Canne-Martinez Coca verhuisde naar Boechout, halfweg tussen Antwerpen en Lier, waar een woning met een mooie tuin werd betrokken. Dokters hadden trouwens al eerder aangeraden om op het platteland te gaan wonen in verband met de gezondheidsproblemen van de beide dochters. Leon en zijn echtgenote namen daar ook kinderen in huis die door de rechter waren geplaatst, andermaal een illustratie van het sociale engagement van het echtpaar.

Leon De Canne ging intussen aan de slag bij het grondpersoneel van de toenmalige Belgische vliegtuigmaatschappij, waar hij met zijn groot rechtvaardigheids- en solidariteitsgevoel ook actief was als syndicalist en vakbondsafgevaardigde werd. De gratis vliegtuigtickets die hij kreeg, werden onveranderlijk gebruikt voor vluchten richting het tot omstreeks 1990 communistische Rusland. Als hij de passagiers en het personeel van een Russisch vliegtuig kon begroeten in hun eigen taal, beleefde hij telkens een klein “*moment de gloire*”. Leon trok individueel of met aan de communistische partij gelieerde organisaties meermaals naar de Sovjetunie en organiseerde ook tal van groepsreizen naar dat land. Hij was lid van de toenmalige Vereniging België-USSR, die tot doel had de contacten tussen België en het communistische Rusland te bevorderen. De oud-Lokeraar was ook bedrijvig als lid van de plaatselijke afdeling van de communistische partij van de buurgemeenten Boechout, Hove, Edegem en Mortsel.

Leon De Canne overleed, na een verkeersongeval in zijn woonplaats Boechout, op 16 oktober 1996 in het Universitair Ziekenhuis Antwerpen (UZA) te Edegem¹⁷. De uitvaartdienst ging door op woensdag 23 oktober daaropvolgend in een van de aula's van het crematorium van Wilrijk, waarna de uitstrooiing volgde van zijn as op de vlakbij gelegen begraafplaats Schoonselhof.

Nico Van Campenhout

17 Met dank aan Clement en Maria De Bruyn-De Rooze voor de informatie, de documentatie en het fotomateriaal dat zij mij bezorgden. Dank ook aan al de informanten die in de tekst worden genoemd.